

Lapsen etu ennen lapsen etua? Lapsen etu ja Suomen adoptio- ja lastensuojelulakien valmistelu vuosina 1922–1983

Heikki Parviainen

Tiivistelmä - Artikkelissa tarkastellaan lapsen edun käsitteen ja periaatteen alkuperää ja muotoutumista Suomen lainsäädännössä adoptio- ja lastensuojelulakien sekä niiden valmisteluasiakirjojen kautta. Tarkastelun perusteella käsite oli olemassa jo 1920-luvulla, mikä helpotti lapsen edun käsitteen sisällön muuttumista periaatteeksi 1970-luvulla. Suomalaisessa lainsäädännössä lapsen etu oli käytössä jo ennen vuoden 1989 lapsenoikeuksien sopimusta.

Lapsen edun omaksuminen lainsäädäntöön oli vaiheittaisen, kansainvälisiin muutoksiin kytköksissä olevan prosessin osa. Adoptiolainsäädännössä esiintyvä lapsen etu on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa vähälle huomiolle tutkimuksen keskittyessä lastensuojeluun. Lapsen etu esiintyy kuitenkin ilmauksena ja periaatteena adoptiota koskevassa lainsäädännössä ennen lastensuojelulakeja, suurelta osin samana sisällöltään.

Asiasanat: lapsen etu, adoptio, lastensuojelu, lapsen oikeudet, lapsen oikeuksien historia

Johdanto

Lapsen edun periaate tuli kansainvälisesti käyttöön YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (SopS 59 ja 60/1991) vuonna 1989. Sopimuksella on ollut ja on ohjaava vaikutus, sillä sen ratifioineet valtiot ovat sitoutuneet muokkaamaan kansallista lainsäädäntöä ja käytänteitä sopimuksen mukaisiksi (ks. Tolonen – Linnanmäki 2020, s. 16–19). Tätä kirjoitettaessa lapsen etua pidetään lastensuojelun tärkeimpänä periaatteena, jonka on tarkoitus ohjata päätöksentekoa kaikissa lapsia koskevissa asioissa (ks. esim. de Godzinsky 2014, s. 12–13; Nieminen 1990).

Suomen lainsäädännössä lapsen etu on esiintynyt käsitteenä ja oikeusnormina 1920-luvulta saakka ja sen tulkinnat ovat mahdollisesti muuttuneet ajan kuluessa – esimerkiksi huoltajuuskysymyksissä, joissa on siirrytty yksinhuoltajuudesta yhteishuoltajuuteen lapsen edun mukaisena lapsen huollon ja elatuksen pääasiallisena järjestämisen mallina erotilanteissa. Myös kansainvälisessä kontekstissa lapsen etu on esiintynyt ennen lapsen oikeuksien sopimusta (ks. esim. Dolgin 1996).

Suomen lainsäädännössä ”lapsen etu” mainitaan ensimmäisen kerran laissa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922) ja laissa lapseksiottamisesta (208/1925) (ks. Tolonen – Koulu – Hakalehto 2019, s. 161). *Jaakkolan* (1977, s. 3) mukaan laki lapseksiottamisesta oli lähes suora käännös Ruotsin vastaavasta laista, millä saattaa olla yhteys käsitteen esiintymiseen. Periaatteena lapsen edun katsotaan usein tulleen lainsäädäntöön Suomessa 1970- ja 1980-lukujen lastensuojelulakien uudistuksissa, erityisesti vuoden 1983 lastensuojelulaissa (683/1983; ks. Harrikari 2019, s. 287; Oulasmaa 1994, s. 110; Nieminen 1990, s. 27).

Lastensuojelulain 683/1983 sijaan lapsen etu näyttäisi esiintyvän Suomessa periaatteena ensimmäisen kerran laissa ottolapsista vuodelta 1979 (32/1979). Sen 1 §:n mukaan lapseksiottamisen tulee edistää lapsen parasta ja 2 §:n mukaan lapseksiottamisen tulee olla lapsen edun mukaista. Tämä vaikuttaa jääneen ainakin osittain huomiotta lastensuojelun historiaa käsittelevässä tutkimuksessa: esimerkiksi *Pulman* lastensuojelun historian (1987, s. 231–232) ottolapsilain uudistusta käsittelevässä luvussa ei mainita lapsen etua. *Harrikarin* Lastensuojelun historia (2019) ja *Hämäläisen* Lastensuojelun kehityslinjoja (2007) taas eivät käsittele adoptiota lainkaan.

Yksi syy adoptioulottuvuuden vähäisyydelle tutkimuksessa voi olla se, että adoptio ja lastensuojelu ovat olleet Suomessa historiallisesti toisistaan erillisiä mekanismeja. Adoptio kuuluu oikeudenalaluokittelussa perheoikeuteen ollen kytköksissä kansainväliseen yksityisoikeuteen, kun taas lastensuojelu on osa sosiaalioikeutta (ks. Eriksson – Pösö 2021, s. 103). Adoptiolla on kuitenkin myös lastensuojelullinen ulottuvuus, sillä Suomen lainsäädäntöön on aina sisältynyt mahdollisuus vahvistaa adoptio ilman vanhemman suostumusta. Adoptio on toki myös lastensuojelun kokonaisuuteen verrattuna ilmiönä pienimuotoinen, millä voi olla merkitystä sen tutkimuksellisen kiinnostavuuden kannalta.

Artikkelissa tarkastellaan lapsen edun käsitteen esiintymistä ja taustaa Suomen lainsäädännössä ennen vuoden 1983 lastensuojelulakia. Keskeisinä kysymyksinä ovat milloin, miten ja miksi lapsen etu tuli Suomen lainsäädäntöön. Kysymyksiä avataan analysoimalla, millä tavoin käsitteen sisältö määrittyi ja muuttui oikeusnormista periaatteeksi tarkastelujakson aikana. Samalla tarkastellaan myös adoptioita käsittelevien lakien ja muun lastensuojelulainsäädännön keskinäistä suhdetta.

Tutkimusasetelman muotoilun taustalla on tekijän aiempi perehtyneisyys adoptio- ja lastensuojelulainsäädännön historiaan. Lapsen edusta on kirjoitettu paljon, erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen (UN 1989) ympärillä ja jälkeen, mutta käsitteen syntyhistoria ja sen sisällön määrittäminen näyttävät jääneen ainakin osittain avoimiksi. Lapsen edusta adoptiossa on olemassa 1920- ja 1970-luvun lainsäädäntöuudistuksia tarkasteleva pro gradu -työ (Turku 2002), mutta historiallista kokonaistarkastelua merkittäväksi katsotun periaatteen juurista ei ole Suomessa tehty.

Menetelmät ja aineisto

Artikkelissa tarkastellaan lapsen edun käsitteen luonnetta ja sitä, missä, miten ja miksi lapsen edun käsite esiintyy Suomen lainsäädännössä vuosina 1922–1983. Lapsen edun käsitteen pohdintaa käytetään tulkintakehyksenä, jonka kautta kysymyksiä käsitellään. Kysymyksiin missä, miten ja miksi pyritään vastaamaan etsimällä Suomen lainsäädännössä esiintyvät viittaukset lapsen etuun ja tarkastelemalla lainsäädännön taustalla olleita prosesseja lainvalmisteluasiakirjojen ja tutkimuskirjallisuuden avulla. Erityisesti adoptiolainsäädännön osalta tarkastellaan lapsen edun mahdollista muuttumista normista periaatteeksi.

Käsitteen merkityksen muutoksen analysoinnissa käytetään lapsen edun määrittelyyn liittyvää tutkimusta ja dekonstruktio menetelmää (Derrida 1967[1976]). *Derridan* (1967[1976], s. 148–

149) dekonstruktioajattelun mukaan länsimainen kielellinen ja oikeudellinen ajattelu rakentuu erottelun, vastakohtien ja vastakkainasettelujen kautta. Kielellisten käsitteiden merkitys on myös mukautuvaa, eli sanojen merkitykset eivät ole pysyviä ja muodostuvat vuorovaikutuksessa muihin käsitteisiin. Sanojen merkitykseen sisältyy siis myös implisiittisesti muita asioita kuin sana sinällään (Ibid., s. 147; ks. myös Rosefeld 1992, s. 158–159). Menetelmää on sovellettu oikeuskielen tutkimuksessa muissa yhteyksissä (ks. esim. Orford 2008).

De Godzinskyn (2014, s. 1; ks. myös Tolonen ym. 2019, s. 166) mukaan lapsen etua voi tarkastella yleisellä, poliittisella ja tapauskohtaisella konkreettisella tasolla, mutta käsitteellä on muitakin ulottuvuuksia. ”Lapsen edun” ymmärtämiseen vaikuttaa myös, hahmotetaanko käsitteen arkikielisen, juridisen, periaatteellisen, filosofisen tai jonkun muun kontekstin kautta erikseen tai yhtäaikaaisesti. Lapsen etua käytetään myös psykososiaalisessa merkityksessä (ks. esim. Goldstein – Freud – Solnit 1979). Lapsen edun käsite on samanaikaisesti sekä muuttuva arki-kielinen ilmaus että lainsäädännön normi ja periaate.

Lainsäädännön tarkastelun ajallinen ulottuvuus alkaa vuodesta 1922, jolloin lapsen etu esiintyy ensimmäisen kerran laissa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922). Tarkastelujakso päättyy vuoden 1983 lastensuojelulakiin (683/1983) ja siihen liittyvään lainsäädäntöön. Aikarajaus perustuu kotimaiseen tutkimukseen, joka paikantaa ensimmäiset viittaukset lapsen etuun 1920-luvulle, käsitteen käytön lisääntymisen 1970-luvulle ja muuttumisen periaatteeksi vuoden 1983 lastensuojelulakiin (ks. Harrikari 2019; Tolonen – Koulu – Hakalehto 2019, s. 161; Oulasmaa 1994, s. 110; Nieminen 1990, s. 27). Erityisesti vuoden 1983 lastensuojelulain jälkeiseen aikaan painottuvaa tutkimusta on paljon: lapsen etua on tarkasteltu lapsen huoltoon liittyen (esim. Koulu 2015; Tolonen 2015), periaatteellisesta ja osallisuusnäkökulmasta (Pajulampi 2014) ja esimerkiksi isyyslakia käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa (ks. esim. Helin 2018).

Ensisijaisena lähdeaineistona artikkelissa toimii Finlex-tietokantahaku vuosien 1922–1983 lakeihin, joissa eksplisiittisesti mainitaan lapsen etu. Löydettyjä viittauksia lapsen etuun tarkastellaan historiallisessa kontekstissa lainvalmisteluasiakirjojen (esim. Lainsäädäntötoimikunta 1922, Nieminen 1975, hallituksen esitykset eduskunnalle) ja tutkimuskirjallisuuden kautta. Käsitteen alkuperää selvitetään myös tarkastelujaksoa edeltävän lainsäädännön valmisteluasiakirjojen avulla. Keskeistä tutkimuskirjallisuutta ovat lastensuojelun historiaa käsittelevät teokset (Harrikari 2019, Hämäläinen 2007, Oulasmaa 1994 ja Pulma 1987) sekä lapsen oikeusasemaan ja lapsen etuun liittyvä kirjallisuus (Tolonen – Linnanmäki 2020; Kurki-Suonio 1999; Mahkonen 1974; Vuornos 1971; Melander 1939). Aineiston etsinnässä on hyödynnetty lastensuojeluun liittyvää kirjallisuuskatsausta (Malinen – Hytönen – Oksanen 2017).

Ruotsalaisen ja kansainvälisen kontekstin yhteyksiä Suomen lainsäädäntöön tarkastellaan Ruotsin adoptiolainsäädännön (esim. föräldrabalk 1949:381; lag om adoption 1917:378) ja tarkastelujaksolla muotoiltujen kansainvälisten sopimusten ja julistusten kautta (esim. UN 1959). Ruotsin 1900-luvun ensimmäisen puoliskon adoptiojärjestelmästä tehtyä tutkimusta hyödynnetään myös mahdollisten yhteyksien ja lapsen edun käsitteen alkuperän tarkastelussa (esim. Lindgren 2006). Tutkimuskirjallisuudessa (esim. Nieminen 1990) taustoitetaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen syntyhistoriaa 1970- ja 1980-lukujen taitteeseen, mistä syystä

aineistossa on mukana myös sopimuksen valmisteluun liittyvää aineistoa ja tutkimusta. Lapsen edun käsitteen angloamerikkalaista taustaa sivutaan lyhyesti taustoituksen kannalta tarpeellisin osin.

Finlex-tietokantahaku alkuperäisistä säädöksistä (23.6.2022) hakusanoilla ”lapsen etu” tuotti 102 hakuosumaa ja ”lapsen edun” 154 hakuosumaa. Ennen vuotta 1983 säädettyjä lakeja oli ensimmäisessä haussa 6 ja toisessa 13. Osa laeista liittyi johonkin muuhun kuin lapsen etuun. Haun rajoitteena on, että osa erityisesti vanhasta lainsäädännöstä on tietokannassa vain otsikotasona. Taulukossa 1 esitetään lainsäädännössä esiintyneet viittaukset lapsen etuun vuosina 1983–1922 sekä lakeihin liittyvät hallituksen esitykset. Lisäksi siihen on sisällytetty tutkimuksessa lapsen edun sisältäviksi mainitut laki 52/1936 ja 173/1922 (ks. esim. Harrikari 2019, Tolonen – Hakalehto 2019)

Taulukko 1. Lainsäädännössä esiintyvät viittaukset lapsen etuun vuosina 1983–1922.

Tunnus	Lain/asetuksen nimi	Viittaukset lapsen etuun	Lkm §	HE	Lähde
1010/1983	Lastensuojeluasetus	9 § lastensuojelu lapsen edun mukaisesti	1	13/1983	FL2
683/1983	Lastensuojelulaki	9 §, 10 §, 15 §, 16 §, 20 §, 32 §	6	13/1983	FL1
366/1983	Laki lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanon muuttamisesta	4 §, 7 §, 8 § ja 9 §	4	224/1982	FL1
361/1983	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	2 §, 5 §, 8 §, 10 §, 11 §	5	224/1982	FL1
32/1979	Laki lapseksiottamisesta	2 §, 9 §, 16 §, 18 §	4	147/1978	FL1
122/1979	Laki lapsen elatuksen turvaamisesta	7 § ulosoton täytäntöönpanossa on huomioitava lapsen etu	1	235/1974	FL1
700/1975	Isyyslaki	26 § lapsen isyyden vahvistamisessa oikeusteitse on huomioitava lapsen etu	1	90/1974	FL2
523/1975	Laki lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan lain muuttamisesta	7 § ulosottotuomion täytäntöönpanossa on huomioitava lapsen etu	1	96/1974	FL1
26/1973	Laki lasten päivähoidosta	32 § lasta tai hänen perhettään koskevien tietojen antamisen tarpeellisuus lapsen edun kannalta	1	138/1972	FL2
52/1936	Lastensuojelulaki	-	-	20/1929, 93/1934	TK*
208/1925	Laki lapseksiottamisesta	9 §, 11 §	2	32/1924	FL1
173/1922	Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista	16 § lastenvalvojan tehtävä on huolehtia lapsen edun toteutumisesta	1	30/1920	TK*

FL1 = Finlex – säädökset alkuperäisinä hakusanoilla ”lapsen etu”

FL2 = Finlex – säädökset alkuperäisinä hakusanoilla ”lapsen edun”

HE = Hallituksen lakiin liittyvä esitys

TK = Tutkimuskirjallisuus

Lapsen edun soveltamisesta oikeuskäytännössä tehty Finlex-haku tuotti 617 osumaa. Ennen vuotta 1983 löytyi kolme päätöstä, joissa lapsen etu esiintyi ratkaisuperusteena. KKO 1949-II-248 mukaan lapsen huolto tuomittiin siirrettäväksi isälle, koska äiti oli viettänyt elämää, jota ei voinut pitää lapsen edun mukaisena. KKO 1978-II-80 koski tilannetta, jossa lapsen huolto olisi kuulunut ulkomailla asuvalle isälle vieraan valtion lain mukaan. Päätöksessä todettiin, että tällainen menettely olisi ollut lapsen edun vastaista. Turun HO 13.11.1981 PÄ-811 -tapauksessa hovioikeus katsoi, että lapseksiottaminen olisi saattanut olla lapsen edun mukaista, mutta erittäin painavia syitä vahvistaa lapseksiottamista vastoin toisen vanhemman tahtoa ei ollut.

Tekstissä käydään läpi lainsäädännöstä löydetty, lapsen etua koskevat säädökset vuoteen 1983 saakka. Tietokantahaun ja käytetyn tutkimusaineiston, ennen kaikkea tutkimuksen ja virallisten lainvalmisteluasiakirjojen, kautta on näin mahdollista rakentaa kronologinen ja mahdollisimman kattava narratiivi lapsen edun esiintymisestä lainsäädännössä. On kuitenkin huomioitava, että jokin lapsen etuun viittauksia sisältänyt laki on voinut jäädä tarkastelun ulkopuolelle.

Lapsen edun käsite ja adoptio

Angloamerikkalaisessa oikeuskontekstissa lapsen etu esiintyy ilmauksena 1600-luvulla (Carbone 2014, s. 112; Masonin 1994 mukaan). Periaatteena sitä käytettiin Englannin lainsäädännössä 1700-luvulla, jolloin tuomioistuimella oli holhous- ja perintökysymysten yhteydessä isän sijaan valta päättää, mikä lapsen intressi oli (Abramowicz 1999, s. 1379). 1900-luvulla tuomioistuimet alkoivat yhdistää erityisesti nuorten lasten edun nimenomaan äidin huoltajuuteen (Carbone 2014, s. 113; Dolgin 1996, s. 3–5; La Fave 1989, s. 468–469). *Cantwellin* (2014, s. 6–8) mukaan ”edun” periaatetta on historiallisesti käytetty ihmisryhmiin, joiden on katsottu olevan kykenemättömiä tekemään itseään koskevia päätöksiä. Sillä on perusteltu esimerkiksi lasten ottamista pois kodeistaan. *Carbone* (2014, 112) arvioi, että lapsen edun periaatteen tarkoitus oli historiallisesti oikeuttaa valtiollan puuttuminen perhetilanteisiin ohi vanhempien auktoriteetin.

Kansainvälisessä sopimusjärjestelmässä lapsen etu esiintyy ensimmäisen kerran YK:n lasten oikeuksien julistuksessa (UN 1959). Adoptiota koskien periaate on mainittu Haagin adoptiokonventiossa (Hague 1965) ja Euroopan neuvoston adoptiokonventiossa (EN 1967). *Cantwell* (2011, s. 38–39) arvioi, että lapsijärjestöt kuten UNICEF eivät käyttäneet toiminnassaan käsitettä oikeus vielä 1970-luvulla, eikä niiden tavoitteisiin kuulunut suojella tai edistää juridisia oikeuksia. Periaatteen tarkempi määrittely ja sen soveltaminen adoptioissa tapahtui YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa 1989, joskin se jätettiin tarkoituksella epämääräiseksi. Adoption yhteydessä lapsen edun periaate korostui, koska toiminnassa oli havaittu väärinkäytöksiä 1970- ja 1980-luvuilla (*Ibid.*, s. 21).

De Godzinskyn (2014, s. 1; ks. myös Tolonen ym. 2019, s. 166; Tolonen – Linnanmäki 2020, s. 22–34) mukaan lapsen etua voi tarkastella yleisellä, poliittisella ja tapauskohtaisella konkreettisella tasolla, mutta käsitteellä on muitakin ulottuvuuksia. ”Lapsen edun” ymmärtämiseen vaikuttaa myös, hahmotetaanko käsite sen arkikielisen, juridisen, periaatteellisen, filo-

sofisen tai jonkun muun kontekstin kautta erikseen tai yhtäaikaisesti. *Oulasmaan* (1994, s. 107) mukaan lapsen edun periaate ei ole puhtaasti juridinen. Hän näkee lapsen edun huomioimisen yhteiskuntapolitiittisena ohjelmana, jonka tärkeydestä ollaan yleisellä tasolla yksimielisiä. Myös *Hämäläisen* (2007, s. 339 ja liite 5, s. 4) mukaan lapsen edun idea on yhteiskunnallinen arvolähtökohta.

Dekonstruktiiivisesti tarkasteltuna ”lapsen etu” on kaksi sanaa, ”lapsen” ja ”etu”. Sanan ”lapsi” ulkopuolelle jäävät ne, jotka eivät ole lapsia. Sanan ”etu” vastakohta on ”haitta” tai jokin, joka ei ole edullinen. Lapsi on rajattavissa määritelmällisesti, esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimus määrittelee lapsiksi kaikki alle 18-vuotiaat. ”Etua” sen sijaan on tulkinnanvarainen käsite, joka herättää vastakohtaansa verrattuna myönteisiä miellelyhtymiä. Retorinen ulottuvuus on nähtävissä ”lapsen edun” määritelmässä esimerkiksi siten, että käsitteen arkikielinen merkitys tekee sitä vastaan asettumisen vaikeaksi. *Dolgin* (1996, s. 4) pitää periaatetta oikeastaan tarpeettomana: olisi vaikea ajatella oikeusjärjestelmää, joka ratkaisussaan ilmoittaisi, ettei siinä ole lainkaan huomioitu lapsen etua. On myös esitetty, että on helpompaa lapsen edun sijaan nähdä, mikä vaihtoehto on lapsen kannalta vähiten haitallinen (ks. Mahkonen 2007, s. 86).

Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etu on kolmiosainen käsite, joka sisältää lapsen edun aineellisenä oikeutena, perustavanlaatuisena tulkintaperiaatteena ja menettelysääntönä. *Hakalehto-Wainio* (2013, s. 33) toteaa, että lapsen edun ensisijaisuus lapsen oikeuksien sopimuksessa on merkittävä poikkeama politiikasta, hallinnosta ja lainkäytössä kaikkialla maailmassa, koska sen pitäisi ohjata kaikkea lapsiin liittyvää päätöksentekoa. Vuoden 1989 lapsen oikeuksien sopimuksen 21 artiklan mukaan adoptio on lapsen edun mukainen, jos se on osa sopimuksen ratifioineen valtion oikeusjärjestelmää – mutta ei ole, jos adoptio ei oikeusjärjestelmään kuulu. Jos lapsen etu on tällä tavoin kontekstuaalinen ja tulkinnallinen, vaatimus sen kaikenkattavasta ohjaavuudesta voi näyttäytyä haastavana.

Erikssonin (1999, s. 35–39) mukaan oikeuden kieli on anglosaksisissa maissa retoriikan kieltä ja kielenkäyttö on osa oikeuden valtatekniikkaa. *Orfordin* (2008, s. 117) mukaan kansainvälisessä lainsäädännössä ja sen taustalla olevassa sopimusjärjestelmässä on nähtävissä poliittinen pyrkimys kohti suvereenia, autoritääristä ja kaikenkattavaa oikeudellista vallankäyttöä. Episteesmisen hallinnan teorian (Alasuutari – Qadir 2014) mukaan yhteisten käsitteiden levittäminen, retoriikka ja argumentaatio ovat myös vallankäytön keinoja. Derrida pitää *Voyous*-teoksessaan periaate-sanaa kielellisen ajattelun yhteydessä autoritäärisenä. Sen sijaan teorianmuodostuksessa pitäisi käyttää sanaa postulaatti, oletama (Derrida 2003[2005], s. 142).

”Lapsen etu” olisi edellä esitetyn perusteella autoritäärinen ilmaus ja periaatteena luonteeltaan poliittisesti määritelty, retorinen julkisen vallankäytön ja sen legitimoiminnan väline. Samanaikaisesti sitä voi karrikoiden pitää myös hyödyllisenä, ohjaavana taustarakenteena, jonka perusteella tehdään lapsen edun mukaisia toimia. Näkökulmasta riippumatta se on kuitenkin vaihteittain omaksuttu sekä kansainväliseen että Suomen kansalliseen lainsäädäntöön adoptiota ja lastensuojelua ohjaavana perusperiaatteena. Periaatteen tulkinnallisuus on myös mahdollistanut sen sisällön uudelleenmäärittelyä, kun se on jo omaksuttu osaksi oikeusjärjestelmää.

Normatiivisen määrittelyn puute ja kontekstien mukaan vaihtelevat tulkinnat tekevät lapsen edun käsitteestä ja sisällöstä historiallisessa tarkastelussa vaikeasti hahmotettavan. Epämääräisyys voi näyttäytyä ongelmallisena myös yksilön oikeusturvan kannalta, mikäli allekirjoitetaan väite lapsen edusta vallankäytön välineenä – erityisesti yhdistettynä lapsen edun mahdolliseen moraaliseen ulottuvuuteen. Tässä tekstissä ei kuitenkaan ole tarkoitus arvottaa käsitettä tai sen tulkintoja anakronistisesti, vaan pyrkiä tarkastelemaan lapsen edun käsitteen historiaa ja sen sisällön historiallista muutosta. Yhtäältä menneisyyttä ei pitäisi arvioida tämän ajan käsitteillä, mutta toisaalta aikaan sidoksissa oleva kieli ja ymmärrys ovat välttämättömiä tutkimusasetelman ja aiheen tarkastelun kannalta (ks. Kalela 2000, s. 74–85).

Lapsen etu adoptio- ja lastensuojelulainsäädännössä ennen vuotta 1950

Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922, 16 §) sisältää maininnan, jonka mukaan *lastenvalvojan tehtävä oli pitää huolta siitä, että lapsen etua ja oikeutta valvotaan*. Lakiehdotuksen 26 §:ssä ja perusteluosuudessa mainitaan lapsen etu liittyen lapsen elatukseen ja sen varmistamiseen tarvittaessa isältä ulosmittaamalla tai muulla hallintotoimenpiteellä (Lainvalmistelukunta 1910, s. 9, 54). Aviottomien lasten osalta todetaan äidin ja lapsen side, mikä ei kuitenkaan vapauta isää vanhemmuuteen liittyvistä velvollisuuksista. *Lapsen oikeus siis tässä astuu etualalle, koska lapsi ei ole syypää olemassaoloonsa* (Lainvalmistelukunta 1910, s. 25). Vuonna 1910 tehdyn ehdotuksen tekstiä oli ajanmukaistettu lakiesitykseen (ks. HE 30/1920).

Lapsen etu esiintyy myös vuoden 1925 ottolapsilain (208/1925) 9 ja 11 §:ssä, jotka käsittelevät edellytyksiä ottolapsisuhteen purkamiselle. Lainvalmistelumateriaalin perusteluosuuksissa todetaan, että voi tulla vastaan tilanteita, joissa ottolapsen etua edistetään parhaiten saattamalla hänet takaisin alkuperäisten vanhempiensa hoidettavaksi. Esimerkkeinä tilanteista olivat ottovanhempien kuolema, juoppous tai huono elämä (Lainvalmistelukunta 1922, s. 18–19). Lisäksi lain 3 §:n mukaan lapseksiottamisen edellytyksenä on, että ottolapsisuhte edistää lapsen parasta. Ottolapsisuhteesta arvioitiin olevan etua sekä lapselle että ottovanhemmille, mikäli lapsi voisi korvata osan kasvatuksensa kustannuksista työllä (Lainvalmistelukunta 1922, s. 8; HE 32/1924).

Eduskunta asetti vuonna 1919 toimikunnan pohtimaan lastensuojelulainsäädännön uudistamistarpeita. Komitean mietintö valmistui vuonna 1921 ja siinä todetaan, ettei yhtäältä ole yhteiskunnan edun mukaista erottaa lasta kodistaan, mutta toisaalta ei myöskään hyväksyä vaaraa aiheuttavia kasvuolosuhteita. Mietinnössä myös ehdotetaan uutta oikeusmenettelyä, suojeluvälvontaa, jonka tarkoitus olisi ”huolehtia lapsen edusta erottamatta häntä omasta kodista” (Komiteamietintö 15:1921, s. 77). Suojeluvälvontaan täsmennetään tarkoitavan lapsen tukemista ja auttamista (Ibid., s. 78–79).

Vuoden 1925 ottolapsilain yhtenä tavoitteena oli avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten aseman parantaminen (Lainvalmistelukunta 1922, s. 9; HE 32/1934). Se perustui Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa tehtyyn yhteiseen lainvalmisteluun (Nieminen 1975, s. 13; ks. Lainvalmistelukunta 1922, s. 11). Lain teksti käännettiin melko suoraan Ruotsin ja Norjan lakitek-

teistä (Jaakkola 1977, s. 3). Käännös ja säädökset eivät olleet täysin yhdenmukaisia: Suomessa toinen puolisoista saattoi adoptoida yksin, mikäli toinen puoliso antoi siihen suostumuksensa, kun Ruotsin, Norjan ja Tanskan lakien mukaan puolisoiden oli mahdollista adoptoida vain yhdessä. (Ibid., s. 11; Melander 1939, s. 36–37).

Lähtökohtana olleen Ruotsin vuoden 1917 adoptiolain 8 §:n lapsen etuun liittyvä ilmaus on muodossa *till gagn för barnet* (Lag 1917:378). Tulkitaanko tämän tarkoittavan lapsen etua vaiko lapselle koituvaa hyötyä riippuu käännöstavasta. Ruotsissa adoptiolakia kaksi vuotta aiemmin säädetyssä avioliittolaissa (1915:18) ilmaus *barnets bästa* oli käytössä. Viittauksia lapsen etuun esiintyy Ruotsin lainsäädännössä ja esimerkiksi adoptio-oppaissa tarkastelujakson aikana, mutta kattavaa tutkimusta tästä ei ole (ks. esim. Singer 2019, s. 23; Lindgren 2006, s. 26–27). Ruotsin vanhempainkaareissa (föräldrabalken, 1949:381) se esiintyy vuonna 1958 tehdyssä muutoksessa (1958:640).

Suomen itsenäisyyttä edeltäneen ajan holhouslaissa (23/1898) esiintyy ilmaus ”holhunalaisten etu”. ”Lapsen etu” esiintyy vuoden 1910 lainvalmisteluasiakirjassa ja 1920-luvulla kahdessa laissa (173/1922 ja 208/1925), mikä viittaisi siihen, että ”etu” on ollut suomalaisessa oikeuskielessä jossain määrin vakiintunut termi jo ennen itsenäisyyden aikaa. Yhteys Ruotsin lainsäädäntöön ja oikeuskieleen on mahdollinen, vaikkakaan tätä ei voida adoptiolain kohdalla suoraan osoittaa. Lapsen oikeuksien julistuksessa vuodelta 1924 (League of Nations General Assembly) ilmaistaan, että lapselle pitää antaa parasta mahdollista, *best mankind has to give*, hoivaa, joten lapsen etu terminä ei ole sieltä lähtöisin. Saksan kieli on vaikuttanut Suomessa rikosoikeuden termistöön (ks. Fonsén 2011), mutta käytetystä lähdeaineistosta ei löytynyt viitteitä vaikutuksesta lastensuojelun kohdalla.

Tolonen ym. (2019, s. 161) mainitsevat, että lapsen edun käsite mainitaan vuoden 1936 lastensuojelulaissa ja että *Melanderin* (1939) väitöskirja on esimerkki varhaisesta aiheesta käydystä keskustelusta. Lapsen etua eksplisiittisenä ilmauksena ei kyseisessä laissa kuitenkaan näy esiintyvän (Laki 52/1936; ks. HE 20/1929, HE 93/1934). Myöskään melko pian lain säätämisen jälkeen ilmestyneessä *Melanderin* väitöskirjassa ei viitata lastensuojelulakiin lapsen edun pohdinnan yhteydessä (Melander 1939, s. 28–29). Sosiaali- ja terveysministeriön lakia koskevassa tutkimuksessa vuodelta 1975 esitetään, että lain tarkoituksena oli valvoa lasten etuja tuomioistuimissa (Mäkeläinen – Rauhala 1975, s. 21).

Melander esittää etupäässä kansainväliseen oikeuskirjallisuuteen perustuen, että lapsen edun tulee olla määrävänä lapsen huollon järjestämisessä. Analyysissä pohditaan, että lapsen ja huoltajan etu voivat olla ristiriidassa keskenään ja että on vaikea sanoa, mikä on todella lapsen etu (Melander 1939, s. 28–29). Adoption osalta Melander arvioi, että on lapsen edun mukaista, että turvaton lapsi saa oman kodin sen kautta. Samalla hän nostaa esiin adoption liittyvien väärinkäytösten riskit. *Melanderin* mukaan *viranomaisten tulee valvoa, että lapseksiottamisella todella edistetään lapsen parasta* (Ibid., s. 93).

Melanderin pohdinta lapsen edusta heijastelee tämän tekstin lapsen etua ja adoptiota tarkastelevassa luvussa esitettyjä käsitteen sisältöä koskevia epävarmuustekijöitä. Samalla siinä nostetaan esiin turva ja hoiva lapsen edun kannalta ensisijaisina asioina. *Vuornoksen* (1971, s. 140–141) mukaan laki 173/1922 oli ensimmäinen lastenhuollon alaan kuuluva laki Suomessa,

joskin sitä edeltänyt asetus vuodelta 1878 oli jo velvoittanut vanhemmat elättämään avioliiton ulkopuolella syntynyttä lasta. Tätä ennen käytössä oli kuningas *Kristofferin* vuoden 1442 maanlaki, johon sisältyi aviottomien lasten asemaa koskevia säännöksiä. Harrikari (2019, s. 189–191) esittää, että 1920-luvun alussa lastensuojelua koskeva ajattelu muuttui myös laajemmin, tehtiin *pahantapaisten turvakodeista suojelukasvatustaitoksia*.

Mahkonen (1974, s. 114–116; ks. Lainvalmistelukunta 1922, s. 8) esittää, että laki ottolapsista (208/1925) oli tarkoitettu väliaikaiseksi järjestelyksi ja että tarkoitus oli sisällyttää se valmisteilla olleen lastensuojelulain kokonaisuuteen. Tämä lastensuojelulaki perustui vuonna 1905 tehtyyn ehdotukseen, joka toimi pohjana vuosien 1918–1922 lainvalmistelutyössä. Laki oli tarkoitus saattaa voimaan vuonna 1929, mutta eduskunnan hajottaminen kyseisenä vuonna muun sisäpolitiikan ohella lykkäsi lainsäädäntötyötä vuoteen 1936 (Harrikari 2019, s. 198–204; Pulma – Turpeinen 1987, s. 141–157; Mahkonen 1974, s. 115–117). Laki ottolapsista jäi lopulta omaksi, lastensuojelulaista erilliseksi laiksi.

Lapsen etu adoptio- ja lastensuojelulainsäädännössä vuodesta 1950 vuoteen 1983

Sotien jälkeen lapsen etu esiintyy lainsäädännössä vuoden 1973 päivähoitolaissa (36/1973, 32 §). Sen mukaan tietoja palvelun käytöstä ei saa antaa ulkopuolisille, ellei se ole lapsen edun kannalta tarpeellista. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta annetun lain (523/1975, 7 §), isyyslain (700/1975, 26 §) ja holhouslain muutoksen (711/1975, 23 §) mukaan tapaamisoikeuden ja isyyden selvittämisen pitää perustua lapsen etuun (ks. HE 96/1974). Holhouslain mukaan lapsen isä voi olla lapsen holhooja, jos vanhemmat ovat asiasta yksimielisiä ja se ei ole vastoin lapsen etua. Laissa lapsen elatuksesta (122/1977, 15 §) säädetään elatustuen maksamisesta sosiaalilautakunnan sopivaksi katsomalle henkilölle, mikäli lapsen etu sitä vaatii.

Isyyslaki ja laki holhouslain muuttamisesta olivat osa lapsen asemaa koskevaa lainsäädäntöuudistusta, lapsipakettia. *Nuutilainen* (1976, s. 11) arvioi, että uudistusten tavoitteena oli lasten oikeudellisen yhdenvertaisuuden periaatteen toteutuminen. Lähtökohtana oli hänen mukaansa YK:n lainsäädännön kehittämistyö ja tavoitteena yhdenmukaistaa Suomen lainsäädäntöä muiden Pohjoismaiden kanssa. Vastaavasti Harrikari (2019, s. 257–258; 263) esittää, että vuosina 1967–1973 toiminut Sosiaalihuollon periaatekomitea huomioi vuoden 1948 ihmisoikeuksien julistuksen määriteltessään tulevia periaatteita sosiaalihuollolle ja että komitean linjauksilla oli laajamittainen vaikutus kaikkeen lainvalmisteluun.

Lain lapseksiottamisesta (32/1979) 1 §:n mukaan *lapseksiottamisen tarkoituksena on edistää lapsen parasta vahvistamalla lapsen ja vanhemman suhte lapseksi otettavan ja lapseksiottajan välillä*. Lain 2 §:n mukaan *alaikäisen lapseksiottaminen voidaan vahvistaa, jos sen tarkoituksena on edistää lapsen parasta vahvistamalla lapsen ja vanhemman suhte lapseksi otettavan ja lapseksiottajan välillä*. Lisäksi lain kolme pykälää (9 §, 16 § ja 18 §) sisältävät maininnan lapsen edusta.

Laki lapseksiottamisesta 9 §:n mukaan lapseksiottaminen voidaan erittäin painavista syistä vahvistaa, vaikka vanhemmat tai toinen heistä eivät ole antaneet suostumustaan lapseksiotta-

miseen taikka ovat peruuttaneet aikaisemmin antamansa suostumuksen, jos harkitaan, että lapseksiottaminen on ilmeisen ratkaisevasti lapsen edun mukaista ja että vanhemman suostumuksen antamatta jättämiseen tai annetun suostumuksen peruuttamiseen ei ole riittävää ai-
hetta ottaen huomioon lapsen etu sekä lapsen ja vanhemman välinen kanssakäyminen, heidän välillään vallitseva suhde ja sen laatu.

Adoptiolain jälkeen lapsen etu esiintyy vuonna 1983 laissa lapsen huollosta (361/1983) ja lastensuojelulaissa (683/1983). Laki lapsen huollosta (1 §) määrittelee huollon tehtäväksi lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamisen ja 2 §:n mukaan tapaamisoikeuden tulee toteuttaa huollon tehtävää lapsen etua silmällä pitäen. Lastensuojelulain 9 §:n mukaan lastensuojelussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu ja 10 §:n mukaan lapsen kuuleminen on keskeistä lapsen etua selvitettyä. Lain 15 §, 16 §, 20 § ja 41 § viittaavat myös lapsen etuun. Vuoden 1982 sosiaalihuoltolaissa (710/1982) ei mainita lapsen etua. Siihen sisältyy käsite sosiaalihuollon tarpeessa olevan henkilön etu (41 §) ja ilmaus lapsen myönteisestä kehityksestä (19 §).

Vuonna 1955 lastensuojelulain uudistusta valmistelemaan asetettu komitea totesi mietinnössään, että se *on katsonut tarpeelliseksi ehdottaa otettavaksi lain alkuun ohjelmallisen säännöksen lastensuojelun tarkoituksesta* (Komiteamietintö 1966, s. 7). Mietinnössä ei mainita lapsen etua, mutta lain alkuun ehdotetun ohjelmallisen säännöksen voidaan ajatella implisiittisesti johonkin sen suuntaiseen viittaavan. Komitea oli asetettu 1955 ja se tuotti kolme osamietintöä, mutta varsinaista ehdotusta uudeksi lastensuojelulaksi ei tässä yhteydessä syntynyt (Komiteamietintö 1966, s. 1-2). Komitean työn aikana oli annettu YK:n lapsen oikeuksien julistus (UN 1959), johon lapsen edun periaate oli kirjattu. Komitean työstä käydyssä keskustelussa lapsen edun käsite ei ollut esillä (ks. Mäkeläinen – Rauhala 1975).

Keskustelua lapsen edusta oli käyty Suomessa kansainvälisten prosessien rinnalla ja jo ennen lapsen oikeuksien julistusta 1950-luvulla. Esimerkiksi Pulman (1987, s. 236) mukaan Lastensuojelun keskusliiton vuosina 1941–1972 julkaisemassa *Lapsi ja nuoris* -lehdessä ilmestyi kaksi kirjoitusta, *Törnuddin* vuonna 1951 ja *Tarvaisen* vuonna 1956, joissa molemmissa kritisoitiin lastensuojelulakia siitä, ettei se ota riittävästi huomioon lapsen etua. Aiemmassa julkaisussaan Tarvainen (1954, s. 96–97) ei vielä käytä suoraan ilmausta ”lapsen etu”. *Kauppi ja Rautanen* (1997, s. 201, Rautasen vuonna 1957 julkaistuun lehtiartikkeliin viitaten) esittävät, että Pelastakaa Lapset ry:n adoptioevonnan tarkoituksena oli jo 1950-luvulla lapsen edun toteuttaminen.

Vuoden 1979 ottolapsilain valmistelumateriaalia ajallisesti edeltävässä aineistossa lapsen etu on esillä vähän. Rautasen (1972) väitöskirjassa lapsen etua käsitellään kerran. Kyse on tilanteesta, jossa avioton äiti tekee päätöksen lapsen luovuttamisesta adoptioon. Pohdinnan perusteella päätöksen tekeminen mahdollisimman pian ja siinä pysyminen ovat lapsen edun mukaisia (Ibid., s. 14). Pelastakaa Lapset ry:n tutkimuksessa vuodelta 1972 (PeLa 1972, s. 1) todetaan, että odotettavissa ovat sekä uusi ottolapsilaki että uusi lastensuojelulaki, mutta lapsen edun käsitettä ei mainita. Yhden ottolapsisuhteen purkamisen oli katsottu lapsen kannalta välttämättömäksi (Ibid., s. 5). Lapsen etu on käsitteenä mukana *Niemisen* (1974, s. 8–9) huostaanottoja käsittelevässä tutkimuksessa.

Ennen vuoden 1979 lakia ottolapsista lapsen etu esiintyy holhouskysymysten ja isyyslakiehdotuksen yhteydessä elatusapuun liittyen (Sosiaalihuollon periaatekomitea 1973, s. 22–24; HE 235/1974, s. 32). Harrikarin (2019, s. 275) mukaan lapsen subjektiivisen edun käsitteen lanseeraus oli virstanpylväs ja ajoittuu lain 523/1975 valmistelun yhteyteen. Narratiivi pitää jossain määrin paikkansa, jos katsotaan vain lastensuojeluun liittyvien lakien valmistelua. Toisaalta viittaukset lapsen etuun olivat tarkastelun perusteella lainsäädännössä yksittäisiä ja samankaltaisia viittauksia oli jo vuoden 1925 adoptiolaisissa. Näyttää kuitenkin siltä, että vuoden 1979 adoptiolain valmistelumateriaalissa, jota tarkastellaan seuraavaksi, lapsen edun käsite on aiemmasta lainsäädäntötyöstä poiketen selkeästi mukana.

Niemisen (1975, s. 29) mukaan *yleisesti hyväksytyyn periaatteen mukaan ei ole mitään syytä sallia ottolapsisubteen perustamista, jolle näin voida parantaa adoptoitavan asemaa*. Hänen mukaansa adoptiota koskevassa lainsäädännössä on tullut tärkeäksi huolehtia sekä lapsen edusta että päästä yhteiskuntapolitiittisesti tyydyttävään tulokseen (Ibid., 1975, s. 4–5) Selvityksessä tarkastellaan Euroopan neuvoston adoptionkonventiota (EN 1967), jossa adoption lähtökohdaksi määriteltiin lapsen etu (Nieminen 1975, s. 8–9). Eri adoptiomuotojen kohdalla mainitaan riski niiden käytöstä adoptoitavan etujen vastaisesti (Ibid., s. 28). Lisäksi analysoidaan sitä, missä tilanteissa adoptio tai sen purkaminen on lapsen edun mukaista (Ibid., s. 40–41, 51–57).

Lainvalmisteluun liittyneessä kansainvälisiä adoptioita koskevassa selvityksessä (Rautanen 1975a) lapsen etu nousee periaatteena adoption lähtökohdaksi. *Rautanen* (Ibid., s. 2) jaottelee länsimaisen adoption lähtökohdat 1) anglosaksisten ja Skandinavian maiden adoptioihin ja 2) Code Napoleon -maiden adoptioihin. Ensimmäisessä lähtökohtana on hänen mukaansa lapsen edun periaate ja toisessa vanhempien perintöoikeus. Code Napoleon -maiden osalta kuvataan 1960-luvulla tapahtunutta, osittain Haagin adoptiokonventioon liittyvää siirtymää kohti lapsen edun periaatetta. Selvityksessä todetaan myös, että adoptiossa lapsen etu on ensisijainen ja adoptio tähtää kodin saamiseen lapselle eikä lapsen saamiseen lapsettomalle perheelle (Ibid., s. 47–48).

Adoptiopalveluita käsittelevässä raportissa (Rautanen 1975b, s. 1–2) esitetään lapsen edun periaatteen tulleen käyttöön Pohjois-Euroopassa ja anglosaksisissa maissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. 1960-luvulla adoptoitavaksi tarjolla olevien lasten määrän väheneminen on pakottanut tarkentamaan toimintaperiaatteita ja huomioimaan adoption kaikki osapuolet. Adoptiopalvelun keskeiseksi tehtäväksi nostetaan ainakin teoriassa lapsen edusta huolehtiminen (Ibid., s. 41–42). Sukulaisadoptioissa tulisi myös valvoa lapsen etua (Ibid., s. 12). Raportissa todetaan lisäksi, että Pelastakaa Lapset ry ja suurimpien kuntien sosiaaliviranomaiset ovat soveltaneet toiminnassaan vuoden 1925 lakiin sisällyttämiä käytäntöjä koskien adoption osapuolten anonymiteettia ja koeaikaa (Ibid., s. 18–19, 42).

Ehdotuksessa ottolapsia koskevan lainsäädännön uudistamisesta (Savolainen ym. 1977, I; ks. HE 147/1978) esitetään, että uudessa adoptiolaisissa *lapsen edun totutumiseksi annetaan ratkaiseva merkitys*. Lakiehdotuksen perusteiden todetaan olevan muotoiltuja tämän periaatteen mukaisesti (Ibid., s. 21). Periaatteen merkitys sinällään jää avoimeksi, vaikkakin uudistusehdotuksen tavoitteina ja perusteluina mainitaan lapsen oikeusturvan parantaminen ja adoptiotoinnin epäkohtien poistaminen (Ibid., passim.). Taustoituksessa mainitaan YK:n adoptioi-

den sääntelyn uudistamiseen 1970-luvulla liittynyt työ ja Euroopan neuvoston adoptiokonventio vuodelta 1967. Jälkimmäisen osalta todetaan, ettei Suomi ole liittynyt siihen (Ibid., s. 13–14).

Jaakkolan ottolapsia koskeva tutkimus (1977, s. 28–33) peilaa vuoden 1977 lakiehdotuksen lapsen edun käsitettä 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla tehtyjen adoptioiden taustasyihin. Tuomioistuinten pöytäkirjoista ei hänen mukaansa saa kovin hyvin tietoa adoption syistä, joten hän tarkastelee adoption vaikutuksia välillisesti lapsen sosiaalisen aseman muuttumisen kautta (Ibid., s. 29). Adoptioiden purkamisen perusteena todetaan myös käytetyn perusteena lapsen etua. Jaakkola tulkitsee tässä yhteydessä, että tuomioistuinten asiakirjojen perusteella todellinen perustelu adoptioiden purkamiselle on ollut vanhemman etu (Ibid., s. 44).

Oulasmaan (1994, s. 109–110) mukaan lapsen edun periaatteen ongelmat liittyvät sen soveltamisessa osallisena olevien tahojen intressiristiriitoihin. Jaakkolan edellisessä kappaleessa esitetty arvio siitä, että adoptioiden purkaminen olisi ollut adoptiovanhemman etu, on ehkä ääriesimerkki tällaisista ristiriidoista. Joka tapauksessa adoptiossa osallisena olevilla tahoilla – lapsella, tämän biologisilla vanhemmilla, adoptiovanhemmilla, lakien toimeenpanijoilla ja sääntäjillä – voi olla keskenään jossain määrin eriäviä käsityksiä lapsen edusta. Jonkin päätöksen tulkitseminen lapsen edun sijaan vanhempien edun mukaiseksi kertoo kuitenkin siitä, että tulkitsijalla on taustaoletus lapselle hyvästä tilanteesta.

Adoptiolaista annetuissa lausunnoissa ei niistä tehdyssä tiivistelmässä kommentoida lapsen edun periaatetta (Halme-Kauranen – Jaakkola 1977, s. 4–5). Adoptiolain kanssa samaan aikaan valmistelussa olleen lastensuojelulain esitykset (Sosiaalihuoltotoimikunta 1977) seurasivat aiempaa lainvalmistelutyötä sisältäen joitakin viittauksia lapsen etuun (vrt. Sosiaalihuollon periaatekomitea 1973). Lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi nostettiin lasten terveen kehityksen turvaaminen (Sosiaalihuoltotoimikunta 1977, s. 8–9). Mietinnöstä annetuissa lausunnoissa, jotka julkaistiin 1981, pohdittiin, huomioiko sen sisältämä lakiehdotus riittävästi lapsen etua. (ks. Valjakka 2016, s. 106). Pulman (1987, s. 247) mukaan osassa vuoden 1983 lastensuojelulaista annetuista lausunnoista pidettiin lapsen etua hyödyllisenä idealismina.

Vuoden 1979 ottolapsilain valmistelumateriaalin tarkastelu viittaa siihen, että anglosaksisesta kulttuurista lähtöisin olevia ajatuksia lapsen edusta oli myös Suomen lainsäädännön muutosten taustalla. Englannista ja Yhdysvalloista tuli vahvoja kansainvälisiä vaikuttajia lastensuojelussa erityisesti toisen maailmansodan jälkeen (Paavilainen 2012, s. 186). Englanti oli ollut aloitteentekijä jo ensimmäisessä lasten oikeuksiin suoraan liittyvässä kansainvälisessä asiakirjassa, vuoden 1924 lapsen oikeuksien julistuksessa (League of Nations General Assembly 1924; ks. esim. Nuutilainen 1976, Savolainen ym. 1979). YK:n lasten oikeuksien julistus 1959 ja Euroopan neuvoston adoptiokonventio 1967 nojaavat osittain angloamerikkalaisiin lastensuojelun lähtökohtiin (ks. esim. Howell 2006, s. 162–164).

Lapsen edun käsitteen kansainväliseen taustaan liittyy myös YK:n julistama lapsen vuosi 1979, minkä vuoksi lasten asemaan liittyvät asiat olivat 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vahvasti esillä (ks. esim. Harrikari 2019, s. 283–285). Osa tätä prosessia oli YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen valmistelu ja siihen varautuminen, joka mainitaan adoptiolainsäädännön valmisteluasiakirjoissa (Savolainen ym. 1977, s. 13). Lapsen oikeuksien sopimuksen suunnit-

teltiin olevan valmis jo vuonna 1979 (ks. esim. Harrikari 2019, s. 284; Nieminen 1990, s. 12–13).

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakien (361/1983 ja 366/1983) taustaselvityksissä kansainvälinen ja pohjoismainen ulottuvuus ovat jo selkeästi mukana (HE 224/1982, s. 3–4, 9). Lainsäädännön uudistamistarpeita myös tarkastellaan niiden lapsen edun mukaisuuden perusteella (Ibid., s. 4, 6). Lastensuojelulain (683/1983) valmisteluasiakirjoissa todetaan, että tämä lapsen huoltoon liittyvä lainsäädäntö ja vuoden 1979 adoptiolaki ovat lähtökohtia sille, että lapsi huomioidaan lainsäädännössä itsenäisenä oikeudellisena subjektina (HE 13/1983, s. 4).

Adoptioon ja lastensuojeluun liittyvien lakien valmistelu oli 1970-luvulla jonkin verran yhteydessä toisiinsa: vuoden 1979 adoptiolaki ja siihen liittyvä lapsen edun periaate mainitaan 1983 lastensuojelulain valmistelussa, jossa oli mukana myös adoptiolain valmisteluun osallistuneita henkilöitä (Lastensuojelutoimikunta 1982, esipuhe, s. 5). Lapsen edun käsitteen tulo Suomen lainsäädäntöön näyttäytyy sen sisältävien adoptio- ja lastensuojelulakien muutosten rinnakkaisessa tarkastelussa enemmän vaihteittaisena prosessina kuin suurena, vuoden 1983 lastensuojelulakiin liittyvänä murroksena. Vaihteittaiseen prosessin sopii myös tutkimuksessa esitetty tulkinta siitä, että lapsen itsenäinen oikeusasema tuli merkitykselliseksi 1970-luvulla (de Godzinsky 2014, s. 2; Nieminen 2004, s. 593).

Johtopäätökset

Edellä on tarkasteltu lapsen edun käsitteen ja periaatteen tuleamista suomalaiseen lainsäädäntöön adoptio- ja lastensuojeluun liittyvien lakien kautta historiallisena prosessina vuosina 1922–1983. Aineistohaun perusteella etsittiin lainsäädännössä esiintyvät, lapsen etuun liittyvät maininnat; tekstejä tarkastelemalla pohdittiin, miten lapsen etu esiintyi löydettyissä kohdissa ja tutkimuskirjallisuuden kautta analysoitiin sitä, miksi lapsen etu kussakin löydetyssä kohdassa esiintyi. Erityisesti tarkasteltiin sitä, millä tavoin ja missä merkityksessä lapsen edun käsite ja periaate esiintyivät adoptio- ja lastensuojeluun liittyvässä lainsäädännössä rinnakkaisina.

Historiallisen tarkastelun perusteella lapsen etu tai sitä lähellä oleva käsite oli olemassa suomalaisessa oikeuskielessä jo 1920-luvulla. Käsite näyttää tihkuneen lainsäädäntöön 1920-luvulla arkikielisessä ja muuhun oikeusjärjestelmään sidoksissa olleessa merkityksessään. Sananparin ”lapsen etu” alkuperää on tässä kohtaa vaikea täsmällisesti osoittaa, mutta sen käyttöön-otto liittyy mahdollisesti käsitteen esiintymiseen kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa. Ruotsin laissa, josta adoptioita koskeva laki on melko suoraan käännetty, termi oli erilainen kuin lapsen edun myöhäisempi ruotsinkielinen vastine.

Systemaattinen lapsen etua koskeva keskustelu liitetään suomalaisessa tutkimuksessa vuoden 1983 lastensuojelulakiin ja sitä edeltäneeseen 1970-luvun lastensuojeluun liittyvään lainvalmisteluun. Tässä artikkelissa esitetyn kuvauksen perusteella lapsen etu oli mukana adoptioon liittyvässä lainvalmistelussa osittain tämän prosessin ulkopuolella, mutta osittain myös ennen sitä. Vuoden 1979 ottolapsilain valmistelussa lapsen etu otettiin lainsäädäntöön päätöksentekoa ohjaavaksi peruseriaatteenksi. Ottolapsilain lapsen etuun liittyvät sanamuodot

poikkesivat vuoden 1983 lastensuojelulaista jonkin verran, mutta sisällöllisesti ne olivat hyvin lähellä toisiaan.

Syyt lapsen edun omaksumiselle suomalaisen lainsäädäntöön näyttäytyvät tarkastelussa prosessuaalisina, eli jo olemassa olevan, endeemisen, käsitteen sisällön muutos ja laajeneminen tapahtuivat ikään kuin itsestään osana kansainvälisen, lapsia koskevan sopimusjärjestelmän ja kotimaisen toimintaympäristön muutoksia. Kovin laajaa periaatteellista keskustelua itse käsitteestä ei juuri näydetä tässä käytetyn aineiston perusteella käydyin. Erityisesti ennen vuotta 1950 käsite näyttää positiona, johon toimenpiteitä suhteutetaan. Lapsen etu merkitsi ennen kaikkea lapsen hoivan ja aineellisten tarpeiden turvaamista. 1970-luvulla tulkinta lapsen edusta laajeni aineellista ulottuvuutta laajemmaksi, lapsen hyvinvointia koskevaksi kokonaisuudeksi.

Lainsäädännössä periaatteeksi nostettu lapsen etu lisäsi viranomaisten mahdollisuuksia lakien tulkintaan, sillä sen sisältöä saattoi vaihdella ilman tarvetta muuttaa lainsäädäntöä. Samalla siihen sisältyi vaatimus itse periaatteen ehdottomasta hyväksymisestä. Tässä mielessä lapsen edun voi ajatella olevan kielellisen määrittelyn kautta rakentuvaa julkisen vallan käyttöä. Oliko tai onko tämä ongelmallista, on oma kysymyksensä. Oma kysymyksensä on myös se, olisiko kansallista lainsäädäntöä voinut rakentaa jotenkin kansainvälisestä valtavirrasta poikkeavalla tavalla.

Lapsen edun juuria ja ilmestymistä on tässä perattu rajatusta lähdeaineistosta. Esimerkiksi käsitteen esiintymistä valtiopäiväasiakirjoissa olisi voinut tutkia perusteellisemmin, lapsen huoltajuuteen liittyvää kirjallisuutta hyödyntää enemmän ja tarkastella vaikkapa lapsen etuun liittyvää julkista keskustelua. On mahdollista, että lapsen edun ilmestyminen lainsäädäntöön on prosessi, ja ettei mitään selkeää pistettä tai kohtaa, johon jokin suuri periaatteellinen muutos voitaisiin absoluuttisesti paikantaa, ole. Historiallisesti adoptiota ja lastensuojelua voisi myös tarkastella yhdessä muutoinkin kuin lapsen edun käsitteen kautta.

Abstract in English

BEST INTEREST OF THE CHILD BEFORE THE BEST INTEREST OF THE CHILD? THE BEST INTEREST OF THE CHILD IN FINNISH LEGAL DOCUMENTS ON ADOPTION AND CHILD PROTECTION FROM 1922 TO 1983

The article examines the historical emergence and development of the Best Interest of The Child in Finnish adoption and child protection legislation as well as related legal documents. The concept appears in the 1920s and becomes a legal principle in the adoption law of 1979 in line with international developments instead of appearing first in the child protection laws as claimed in previous research.

Keywords: Best interest of the Child, adoption, child protection, rights of the children, history of law

Lähteet

Alasuutari, Pertti – Ali Qadir (2014), Epistemic governance: An approach to the politics of policy-making. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 1:1, s. 67–84.

Carbone, June (2014), Legal Applications of the “Best Interest of the Child” Standard: Judicial Rationalization or a Measure of Institutional Competence? *Pediatrics* 2014; 134: S111-S120.

- Cantwell, Nigel (2011), Are Children's Rights still Human? Invernizzi, Antonella – Williams, Jane (toim.): The Human Rights of Children. Ashgate, s. 37-59.
- Cantwell, Nigel (2014), The Best Interests of the Child in Intercountry Adoption. Innocenti Insight, Florence: UNICEF Office of Research.
- Derrida, Jacques (2003[2005]), Voyous: Deux essais sur la raison. Editions Galilée. Engl. transl. Brault, Pascale-Anne – Naas, Michael: Rogues. Two Essays on Reason (transl.). Stanford University Press, California.
- Derrida, Jacques (1967[1976]), De la grammatologie. Les Éditions de Minuit. Engl. transl. Spivak, Gayatri Chakravorty: Of Grammatology. The Jonh Hopkins University Press, Baltimore.
- Dolgin, Janet L. (1996), Why Has the Best Interest Standard Survived? The Historic and Social Context. 16 Child. Legal Rts. J.2.
- de Godzinsky, Virve-Maria (2014), Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuden päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki.
- Eriksson, Lars D. (1999), Oikeuden polyfonia. Teoksessa Jyränki, Antero (toim.): Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja B:7, Turku.
- Eriksson, Pia – Pösö, Tarja (2021), Adoption from Care in Finland: currently an uncommon alternative to foster care. Teoksessa Pösö, Tarja – Skivenes, Marit – Thoburn, Thune (toim.): Adoption from Care. International Perspectives on Children's Rights, Family Preservation and Social Intervention. Research in Social Work series, Bristol University Press.
- EN (1967) European Convention on the Adoption of Children. Strasbourg.
- Finlex www.finlex.fi
- Fonsén, Tuomo (2011), Zum Einfluss der deutschen Rechtssprache auf die Finnische. Prinz, Michael – Korhonen, Jarmo (toim.): Finnisch Beiträge zur Germanistik 27, s. 185-200.
- Förelädrabalk 1949:381
- Goldstein, Joseph – Freud, Anna – Solnit, Albert J.(1979), Before the Best Interest of the Child. New York. Free Press.
- Hague (1965), Hague Conference on Private International Law 1965. Convention on Jurisdiction, Applicable Law and Recognition of Decrees Relating to Adoption.
- Hakalehto, Sivianna (2018), Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent, Helsinki.
- Hakalehto-Wainio, Sivianna (2013), Lapsen oikeudet ja lapsen etu lasten oikeuksien sopimuksessa. Hakalehto-Wainio, Sivianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, s. 17-52.
- Halme-Kauranen, Ritva – Jaakkola, Risto (1977), Lausunnot ottolapsia koskevan lainsäädännön uudistamishdotuksesta. Tiivistelmä. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 18/1977, Helsinki.
- Harrikari, Timo (2019), Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, Tampere.
- Helin, Markku (2018), Isyyslaki. Talentum Pro, Helsinki.
- HE 13/1982, Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi.
- HE 224/1982, Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 147/1978, Hallituksen esitys Eduskunnalle lapseksiottamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 235/1974, Hallituksen esitys elatuslain muuttamisesta.
- HE 96/1974, Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta sekä ulosottolain muuttamisesta.
- HE 90/1974, Hallituksen esitys lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 138/1972, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lasten päivähoitosta.
- HE 93/1934, Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi.

HE 20/1929, Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaksi.

HE 32/1924, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ottolapsista.

HE 30/1920, Hallituksen esitys laiksi avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista.

Howell, Signe (2006), *The Kinning of Foreigners. Transnational Adoption in a Global Perspective*. Berghahn Book, New York/Oxford.

Hämäläinen, Juha (2007), *Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aateperustasta ja oppihistoriasta*. Snellman-instituutti, Kuopio.

Jaakkola, Risto (1977), *Ottolapsitutkimus*. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisuja 7/1977. Oikeusministeriö, Helsinki.

Kalela, Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.

Kauppi, Matti – Rautanen, Elina (1997), *Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922-1997*. Pelastakaa Lapset ry, Helsinki.

KKO 1949-II-248

KKO 1978-II-80

Komiteamietintö 15:1921. Yhteiskunnan lasten- ja nuorisonsuojelu. Valtioneuvosto, Helsinki 1921.

Koulu, Sanna – Hakalehto, Suviana (2019), *Best Interests of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remains the Same?* *Stockholm Studies in Child Law and Children's Rights*, Volume: 5, s. 159-184.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999), *Äidin hoivasta yhteishuoltoon: lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat: oikeusvertaileva tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.

Lag om adoption 1917:378

Lag om äktenskaps ingående och upplösning 1915:18

Lagboken.se

Lagen.nu

Lag om ändring i föräldrabalken 1958:640

Lainvalmistelukunta (1910), *Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ynnä perustelmat*. Ehdotus 1910:2. Helsinki.

Lainvalmistelukunta (1922), *Ehdotus laiksi lapseksiottamisesta ynnä perustelut*. Lainvalmistelukunnan julkaisuja No 3. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

Lastensuojelukomitean osamietintö N:o III, Komiteamietintö 1966: A9. Ehdotus lastensuojelulaksi ja laiksi suojelukasvatuslaitoksista niihin liittyvine asetuksineen. Valtioneuvosto, Helsinki.

Lastensuojelukomitea (1982), *Lastensuojelutoimikunta 1982:n mietintö 1982:67*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

League of Nations General Assembly (1924), *Geneva Declaration of the Rights of the Child*.

Lindgren, Cecilia (2006), *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.

Mahkonen, Sami (1974), *Köyhä lapsi. Selvitys lastensuojelulainsäädännön historiasta 1849-1936*. Helsingin yliopiston yksityisoikeudellisen laitoksen julkaisuja B15. Helsinki.

Mahkonen, Sami (2007), *Lastensuojelu ja laki*. Edita, Helsinki.

Malinen Antti – Hytönen, Kirsi-Maria – Oksanen, Johanna (2017), *Lastensuojelun hallinnosta sen tekijöiden, kohteiden ja kokemusten historiaan*. *Kasvatus ja aika* 11(1) 2017, s. 84-100.

Melander, Ilmari (1939), *Lapsen huollosta I*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja N:o 20. Vammala.

Mäkeläinen, Hannu – Rauhala, Urho (1975), *Eräitä näkökohtia vuoden 1936 lastensuojelulain ympärillä käydyistä keskustelusta*. Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimuksia 2/1975, Helsinki.

- Nieminen, Kevät (1974), Pakkohoostaanotot ja oikeusturva. Selvitys pakkohoostaanotoista suojelukasvatustarpeen vuoksi. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, julkaisu 1, Helsinki.
- Nieminen, Kevät (1975), Adoptiojärjestelmät. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, julkaisu 8, Helsinki.
- Nieminen, Liisa (2004), Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 102 (4), s. 591-621.
- Nieminen, Liisa (1990), Lasten perusoikeudet. Lakimiesliiton kustannus. Gummerus, Jyväskylä.
- Nuutilainen, Aune (1976), Lapsipaketti. Lapsen asemaa koskeva lainsäädäntöuudistus. Kunnallispaino, Helsinki.
- Orford, Anne (2008), Critical Intimacies: Reading International Law. Teoksessa Goodrich, Peter – Hoffman, Florian – Rosenfeld, Michel – Vismann, Cornelia: Derrida and Legal Philosophy. Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Oulasmaa, Petri (1994), Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1994. s. 106-124.
- Paavilainen, Marko (2012), Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1342/Tieto. Karisto, Hämeenlinna.
- Pajulampi, Henna (2014), Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum, Helsinki.
- PeLa (1972), Lastensijoitustoiminta ja sen tarve Suomessa. Pelastakaa Lapset ry:n tutkimuksia no 2, 1972. Helsinki.
- Pulma, Panu – Turpeinen, Oiva (1987), Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Rautanen, Elina (1975a), Kansainväliset adoptiot. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 18/1975.
- Rautanen, Elina (1975b), Adoptiopalvelut meillä ja muualla. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 19/1975.
- Rosenfeld, Michael (1992), Deconstruction and Legal Interpretation: Conflict, Indeterminacy and the Temptations of New Legal Formalism. Teoksessa Cornell, Drucilla – Rosenfeld, Michael – Carlson, David Gray: Deconstruction and the Possibility of Justice. Routledge, London, s. 152-210.
- Savolainen, Matti – Halme-Kauranen, Ritva – Jaakkola, Risto – Rautanen, Elina – Mattila, Heikki (1977), Ehdotus ottolapsia koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 5/1977.
- Singer, A. (2019), Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle, 7 uppl. Norstedts Juridik, Stockholm.
- Sosiaalihuollon periaatekomitea (1973), Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö II 86/1973. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sosiaalihuoltotoimikunta (1977), Lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoimikunnan mietintö 37/1977. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Tarvainen, Lauri (1954), Lapsen sosiaalinen huolto. Lastensuojelun keskusliiton julkaisuja N:o 15, Helsinki.
- Turku, Leena (2002), Lapsen edun muuttuvat tulkinnat adoptiotilanteissa vuoden 1925 ottolapsilasta nykypäivään. Helsingin yliopisto.
- Turun HO 13.11.1981 PÄ-811
- Tolonen, Hannele (2015), Lapsi, perhe ja tuomioistuin: lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynnissä. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Tolonen, Hannele – Koulou, Sanna – Hakalehto, Suvianna (2019), Best Interests of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remains the Same? Stockholm Studies in Child Law and Children's Rights, Volume: 5, s. 159-184.
- Tolonen, Hannele – Linnanmäki, Kirsikka (2020), Uudistunut lastenhuoltolaki. Alma Talent, Helsinki.
- UN 1959, Declaration of the Rights of the Child
- UN 1989, Convention on the Rights of the Child
- Valjakka, Eeva (2016), Vain lakiko lasta suojelee? Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta.
- Vuornos, Maija (1971), Lapsen asema Suomessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsinki.